

*Артемчук Каріна Вікторівна,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність «Публічне управління та адміністрування»*

*науковий керівник:
Сафронова Ольга Миколаївна,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри менеджменту, маркетингу та публічного управління;
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

САНКЦІЇ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПОТЕНЦІАЛ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Санкції під час воєнного конфлікту виступають одним із найважливіших інструментів міжнародного впливу, спрямованого на обмеження можливостей країни-агресора. Їхня мета полягає в тому, щоб посилити економічний тиск, ізолювати агресора на світовій арені та створити передумови для мирного вирішення конфлікту. Економічні санкції блокують доступ до міжнародних фінансових ринків, зупиняють постачання критичних технологій та ресурсів, що послаблює військовий потенціал країни та змушує її переглянути свої дії. Дипломатична ізоляція через санкції може знизити підтримку з боку союзників агресора, що збільшує шанси на успішне міжнародне врегулювання конфлікту.

Однак імплементація санкцій у воєнний час стикається з низкою викликів.

По-перше, необхідна координація між країнами для досягнення максимальної ефективності санкцій, оскільки поодинокі дії окремих держав можуть бути не такими результативними.

По-друге, країни-агресори шукають способи обходу санкцій, що ускладнює їхнє застосування.

Крім того, санкції можуть мати негативний вплив на економіки країн, які їх запроваджують, а також на глобальні ринки, особливо якщо йдеться про енергетичні ресурси чи критичні ланцюги постачань. Це може призводити до дисбалансу на міжнародній арені.

Таким чином, санкції у воєнний час є потужним засобом впливу, але їх ефективність залежить від широкого міжнародного співробітництва, жорсткості механізмів контролю та здатності мінімізувати негативні наслідки для світової економіки.

Комісія міжнародного права ООН, висвітлюючи питання міжнародної відповідальності, трактує її як «дії, спрямовані на компенсацію завданої шкоди та застосування відповідних санкцій». У цьому контексті варто зазначити, що міжнародні санкції є законними зовнішньополітичними заходами примусового характеру, які можуть застосовуватися як окремими державами, так і колективно. Вони спрямовані на підтримку або відновлення миру, запобігання конфліктам, зміцнення глобальної безпеки, розвиток демократичних принципів,

утвердження верховенства права, захист прав людини, а також протидію тероризму.

Правовою основою для застосування санкцій на національному рівні є принципи, які закріплені Конституцією України. Важливим документом у цьому контексті є положення Декларації про державний суверенітет України [1] та Закон України «Про санкції». Згідно зі статтею згаданого 4 Закону, до індивідуальних видів санкцій відносять: пункт 19 – заборона на передачу технологій і прав на об'єкти інтелектуальної власності; пункт 20 – призупинення культурних обмінів, наукової співпраці, освітніх, спортивних заходів та розважальних програм з іноземними державами та юридичними особами [2].

Санкції, як дієвий геополітичний інструмент під час воєнних конфліктів, здатні завдавати тиску агресору та змусити його змінити свою політику. Вони можуть слугувати ефективним способом для міжнародної спільноти висловити осуд та протидіяти порушенням міжнародного права. Проте імплементація санкцій часто супроводжується гуманітарно-етичними проблемами, оскільки їх наслідки можуть торкатися не лише урядових структур, але й звичайних громадян. Зниження доступу до критично важливих ресурсів, таких як продовольство та медичні послуги, може призвести до гуманітарної кризи, що суперечить засадам Організації Об'єднаних Націй [3].

Санкції можуть порушувати кілька основних принципів ООН. *По-перше*, вони можуть впливати на захист прав людини. Згідно із Загальною декларацією прав людини [4], кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність. Імплементація санкцій може призводити до гуманітарних криз, які порушують ці права. *По-друге*, принципи гуманітарного права, закріплені в Четвертій Женевській конвенції [5], стверджують, що особи, які не беруть участі у військових діях, мають право на захист. Якщо санкції завдають шкоди цивільному населенню, це суперечить цим принципам.

Також Статут ООН закликає держави до міжнародного співробітництва в розв'язанні міжнародних проблем. Занадто жорсткі санкції можуть ускладнити це співробітництво, особливо в гуманітарних питаннях. Основною метою ООН є підтримка міжнародного миру і безпеки, і санкції, які призводять до дестабілізації країн та гуманітарних криз, можуть підірвати цю мету. Тому необхідно ретельно зважувати наслідки санкцій, щоб уникнути порушень прав людини та гуманітарного права, а також дотримуватись принципів, закладених в основі ООН.

Санкції нерідко зазнають критики з гуманітарних причин тому, що можуть негативно вплинути на звичайних громадян країни, на яку вони накладені. Важливо уважно балансувати між досягненням цілей санкцій і мінімізацією їхніх негативних наслідків для сторін, які не мають відношення до конфлікту.

Політична ефективність цільових санкцій, насамперед, пов'язана з моральними роздумами та ширшим політичним ефектом. Момент етики, включаючи відповідність, ненавмисний вплив на населення та можливі порушення прав людини, попереджують про складність цих заходів. Контекст

політики ставить умови збалансованого підходу між досягненням політичної цілі (або їх комплексу) та захистом фундаментальних прав, закликаючи до використання юридичного та етичного підходу під час розробки та застосування цільових санкцій.

Використання цільових санкцій у рамках міжнародного права постає перед складними етичними питаннями, пов'язаними з досягненням політичних цілей поряд із необхідним захистом прав людини. Вирішення цих етичних дилем та аналіз таких аспектів, як пропорційність, небажані наслідки, а також баланс між досягненням політичних результатів і дотриманням прав особи, потребує ретельного підходу.

Етичні оцінки цільових санкцій базуються на принципі пропорційності, що вимагає адекватної реакції відповідно до рівня загрози. Оцінка пропорційності заходів стосовно серйозності порушень і можливого впливу на цивільних стає критично важливою. Окрім того, ненавмисні наслідки, такі як економічні труднощі або ускладнення в наданні основних послуг для вразливих верств населення, створюють етичні проблеми та ставлять під сумнів легітимність санкцій, якщо вони спричиняють непропорційну шкоду.

Згідно із Законом України "Про санкції", ухваленим у серпні 2014 року, основні обмеження, що накладаються на приватних осіб, поділяються на персональні (що стосуються конкретних осіб) і колективні (які стосуються групи осіб, наприклад, команди телеканалу). Крім того, існують секторальні санкції, які впливають на цілі економічні сектори та інші сфери діяльності держави [2].

22 лютого 2023 року Україна запровадила секторальні санкції проти фінансових установ Російської Федерації з метою повного обмеження доступу фінансових установ Російської Федерації до ринків і активів в Україні.

Зауважимо, що санкції не є видом кримінальної відповідальності, проте вони не заважають можливості подальшого кримінального переслідування осіб, на яких вони накладені. Санкційні обмеження та кримінальні покарання мають суттєві відмінності за своєю природою. Насамперед слід зазначити, що санкції служать публічним сигналом, що свідчить про загрозу інтересам та безпеці держави, яка їх запроваджує, з боку політичного керівництва та громадян країни-порушника. Натомість кримінальні покарання не мають такого політичного контексту; їх основна мета – покарання особи за скоєння злочину та запобігання подібним діям у майбутньому.

Далі, пороги для застосування санкцій і кримінальних покарань також різні. Так, санкції можуть бути введені у випадках, коли існує підозра на злочинні дії, але відсутня достатня інформація для початку кримінального провадження[6].

Крім того, швидкість і легкість запровадження санкцій відрізняються від кримінальних покарань. Санкції створені для оперативної реакції на загрози, які можуть надходити від громадян інших країн, їх можна швидко вводити, змінювати або скасовувати. Натомість для притягнення особи до кримінальної

відповідальності потрібно пройти через тривалі етапи досудового розслідування та судового процесу, які можуть тривати роками без досягнення результату.

Нарешті, впровадження санкцій не скасовує обов'язок держави проводити кримінальне переслідування та притягувати винних до відповідальності. Запровадження санкцій є фактором, який слід враховувати під час кримінального розслідування.

У своїй роботі Україна повинна керуватися нормами Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) [7], навіть під час застосування санкцій за "спрощеною" процедурою. *Це означає, що будь-які дії, спрямовані на притягнення до кримінальної відповідальності або застосування санкцій, повинні відповідати базовим правам, визначеним у Конвенції, зокрема:*

1. Право на справедливий суд (стаття 6 ЄКПЛ): навіть під час воєнного стану чи надзвичайних ситуацій, кожна людина має право на чесний і прозорий судовий процес, який передбачає можливість захисту та належної процедури.

2. Право на захист від дискримінації (стаття 14): санкції та інші заходи не можуть бути застосовані на підставі дискримінації за ознакою раси, віросповідання чи політичних переконань.

3. Заборона тортур та нелюдського поводження (стаття 3): навіть у випадках, коли обвинувачення стосується важких злочинів, необхідно забезпечити гуманні умови утримання та уникати фізичного чи морального знущання.

Україна, як держава, що є членом Ради Європи, повинна виконувати рішення Європейського суду з прав людини, а це вимагає дотримання стандартів ЄКПЛ навіть під час воєнних дій та застосування санкцій у спрощеній формі.

Зазначимо також положення Закону України "Про санкції", які можуть загрожувати порушенням прав людини, гарантованих Конвенцією.

Закон передбачає вказання строку санкцій, але не встановлює їхніх граничних термінів. Крім того, уповноважені органи не зобов'язані перевіряти обґрунтованість внесення осіб до санкційних списків, що може призвести до зловживань з боку органів влади, таких як СБУ чи РНБО.

ООН та ЄС наголошують, що перебування під санкціями має бути обмежене в часі. Люди не можуть залишатися в списках роками без доказів. Це суперечить базовим процесуальним гарантіям і принципам прозорості та об'єктивності, закріпленим у законі.

Дискусійним є положення: "Закони та інші нормативно-правові акти діють у частині, що не суперечить цьому Закону", що фактично може надавати пріоритет нормам цього закону над Кримінальним кодексом, зневажаючи права людини.

Ще одна проблема стосується стягнення активів у дохід держави, яке у санкційних процедурах може дублюватися з кримінальними процесами, хоча їхня природа та мета різняться.

Законодавство, яке регулює запровадження санкцій має суттєві недоліки як у чіткості процедур, так і в якості правових норм.

Попри те, що санкції переважно є політичним інструментом, їхнє застосування повинно відповідати Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це допоможе уникнути свавільних рішень, зміцнити міжнародну репутацію України перед партнерами і підтвердити її статус як правової держави. Крім того, важливо забезпечити ретельне розслідування кожного випадку санкцій, не обмежуючись лише політичною доцільністю, навіть у період дії воєнного стану.

Санкційні та кримінальні процедури повинні функціонувати незалежно одна від одної, діючи паралельно. Якщо санкції накладаються на основі обставин, які мають ознаки кримінального злочину, слід відкривати кримінальні провадження. Це важливий момент, адже відсутність кримінальної справи може полегшити особі оскарження санкцій на міжнародному рівні. Використання одного механізму замість іншого лише через його зручність порушує права людини і може призвести до судових позовів у майбутньому. Важливо також забезпечити прозорість санкційної процедури, яка має ґрунтуватися на принципах верховенства права. Дотримання прав людини повинно контролюватися спеціальними органами, а оскарження санкцій — бути доступним і ефективним.

Список використаних джерел

1. Декларація про державний суверенітет України: Закон України від 16 лип. 1990 р. № 55-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 29.09.2024).
2. Про санкції: Закон України від 14 серп. 2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 29.09.2024).
3. Статут ООН: документ ООН від 26 черв. 1945 р. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (дата звернення: 29.09.2024).
4. Загальна декларація прав людини: документ ООН від 10 груд. 1948 р. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 29.09.2024).
5. Четверта Женевська конвенція: документ від 12 серп. 1949 р. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/iv-geneva-convention.pdf> (дата звернення: 29.09.2024).
6. Яворський В. Чиста політика, правовий механізм чи просто вендетта? Українська Гельсінська спілка з прав людини, 21 берез. 2019 р. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/chysta-polityka-pravovyy-mekhanizm-chy-prosto-vendetta/> (дата звернення: 29.09.2024).
7. Європейська конвенція з прав людини. Рада Європи, 1950 р. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 29.09.2024).